

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Pilinszky János: A teremtő képzelet¹

[...] Bűnbeesésünkkel, úgy vélem, nemcsak értelmünk homályosult el, s nem csupán akaratunk vált hajlamossá a rosszra, de képzeletünk is bűnbeesett, s ezzel mintegy megcsorbult a világ realitása, inkarnációja, az a végső kiteljesítés és befejezés, ami a teremtésben eleve és eredendően képzeletünkre volt bízva.

Bukásunk a teremtés realitását a pusztá exisztálás irrerealitásával redukálta. *Azóta* a művészet a *képzelet morálja*, hozzájárulása, veritékes munkája a teremtés realitásának, inkarnációjának a beteljesítésére, helyreállítására. „Et incarnatus est”² – *azóta* minden remekmű zárómondata, hitelesítő pecsétje lehetne.

Ennek az inkarnációnak a beteljesítése tökéletesen szellemi természetű, s akár az imádság vagy a szeretet, szabadon hatol be az idő legkülönbözőbb állomásaiba. Előszertettel választja a múltat, s abból is a tragikusait, a jóvátehetetlent, a botrányt, a „megoldhatatlant”. Halottaiért úgy imádkozik, hogy inkarnálja őket.

Sokat írtak misztika és művészet rokonságáról. Valójában a kettő úgy egy, hogy tökéletes ellentéte egymásnak. Ugyanannak az útnak, ugyanannak a szeretetnek: a világból fölszálló és a világba alászálló, de mindenképp tökéletesen egybeeső két ága, az odaadó engedelmességnek és a fölszabadult extázisnak dinamikus egyensúlyában, kifürkészhetetlen békéjében. Jákob létrája: Isten föl-alá szálló angyalaival a képzelet hazatalálásának közös és egyetlen módja.

Ha már most korunkat nézzük: képzeletünk sorsa meglehetősen nyugtalanító és tragikus. Nem mondanám azt, hogy végleg földatla veritékes hivatását, de kétségtelenül eretnek utakra, mellékösvényre tévedt. Eredendő gyöngeségének engedett, amikor a tudományoktól alkalmasint elirigyelte a bizonyosságot. *Azóta* tükör-életet él, s a stílus bizonyosságában kívánja megélni azt, amit egyedül az engedelmesség önfeledtségében, egyedül „szemlesütve” szabadna megvalósítania.

A tudományos gondolkodás – különös módon – a művészetben, akarva-akaratlanul a nárcisztikus elemek tükör-korszakát nyitotta meg. *Azóta* beszélünk jó stilisztákról. Beköszöntött egy egész korszak: amely a látszat stiláris bizonyosságát elébe helyezi a világ

1 Száz éve született és negyven éve hunyt el Pilinszky János (Budapest, 1921. nov. 27.–Budapest, 1981. máj. 27.), a XX. század egyik egyéni hangú, nagy hatású magyar költője. Esztétikájának alap gondolata: „*Művészi teremtés a szó szoros értelmében nincsen. De az engedelmes képzelet érintkezésbe léphet azzal az abszolút szabadsággal, szeretettel, jelenléttel és otthonossággal, amivel Isten a világot választotta.*” Az itt közölt szöveg részlet a költő A „*teremtő képzelet*” sorsa korunkban című előadásából. Időszerűségét a hazánkban megrendezett 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus is indokolja. Forrásunk: *Pilinszky János* Válogatott művei. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1978. 144–146. (A szerk.)

2 Utalás a bibliai Újszövetségre: „*És az Ige testté lett*” (János evangéliuma 1, 14.).

önfelelt inkarnálásának. A nagy irodalmak minden erényét igyekeztünk beköltöztetni a tükörbe, az ellenőrzött szépségtől az ellenőrzött extázisig. Mindent látunk, mindent tudunk, sőt jobban látunk, és jobban tudunk azóta; de bárcsak lennénk vakok és élők – háttal a tükörnek.

Amikor a lélek elfárad, s vele együtt a képzelet, a stílusban valamiképp úgy tárgyiasítjuk a világot, ahogy az elfáradt szerelem tárgyiasítja a szexualitásban a másikat. A világ súlyának mindig teremtő vállalásával szemben fölülkerekedik a világiasság, a testiesség, egyszóval az anyagiasság szelleme, inkarnációnknak a nihillel tehermentesített, s a felületig-pillanatig biztosított – és súlyosbított – hiú uralma.

Paradox módon azonban mégis csak megvakultunk, sőt, mi vakultunk meg egyedül és igazán, ahogy a féltékenység bizonyosság-szomja a másik emberből, a testiesség a testből, egyszóval a világiasság a világból végül is semmit se lát. Nemcsak a realitást, utoljára még legfőbb ambíciónkat, jelenlétünk élményét is szem elől veszítettük. Ékes példa rá a modern színház.

Egy szép napon arra ébredtünk, hogy az, ami a színpadon történik: *sehol sincs jelen*. Mintha a történelemből eltűnt volna az állítmány. Többé hiába volt minden mimikri: jelző, főnév és igenév –, ha egyszer eltűnt az, ami a történet a hic et nunc erejével vertikálisan is megvalósítsa, leszögezze. Ebből a merőben horizontálissá vált színházból keresett kiutat az abszurd dráma. De kudarcra nyilvánvaló. Ha egy deszakralizált és deinkarnált világban a verbum vertikálisát választom, ez a történet azonos lesz az öngyilkosság és a merénylet pillanatával, kiterjedés nélküli meredékével. Innét, hogy amennyiben a mimikri-színház keresi *igéit*, az abszurd-színház kínos-keservesen jelzőit kényszerül összelopkodni, hogy valamiféle életet nyerjen. Mindkettő ugyanattól a léghiánytól fuldokol. Az egyik jelzőinek lapályán bolyong anélkül, hogy megtörténne, a másíknak azon kívül, hogy megtörténik, valójában nincs is egyéb lehetősége. Kettejük közt a különbség csupán annyi, hogy az egyik „vertikálisan”, a másik „horizontálisan” próbál csalni.

Jelen akartunk lenni minden áron, s legfőképp épp jelenlétünket semmisítettük meg.

Igaz, a tükörben minden fokozottan együtt van. Ami kívül esik rajta, látszatra semmi, valójában egyedül érdemes. Miután pedig épp ez az egyedül érdemes vált sivataggá: a tükör minden gazdagságát, meglepetését semminek találjuk.

Van azonban a tükörnek egy nagy és kárhozatos előnye. Az, hogy végletesen manipulálható. Amikor napjainkban a művészet a különböző manipulációk ellen tiltakozik, nem veszi észre, hogy ő maga már jóval előbb bűnbeesett, s hogy tüköréletéből adódik áldatlan rugalmassága, boldogtalan labilitása, készsége minden látszólagos megújulásra. [...]

